

(15) TÓTH TÜNDE: *Balassi, Angerianus és a török bejtek...* I. m., 104–105. old. Az *inventio poeticáról* újabb és részletesebben ld. *Balassi Bálint és az inventio poetica*. = Hommage á Kulin Katalin. Szerkesztette: HALÁSZ KATALIN. H. n., 1997, 263–287. old.; BARTÓK ISTVÁN: „...habet etiam suas inventiones rhetorica”. *Balassi Inventio poeticája*. Iskola-kultúra, 1996. 58–67. old. Wolfgang Iser fikcionalitásra vonatkozó teóriáit pl. Radnóti Sándor alkalmazta az irodalmi hamisítás értelmezésekor. Vö. RADNÓTI SÁNDOR: *Az irodalmi misztifikáció*. = uő.: *Hamisítás*. Bp. 1995, 247–259. old.

(16) Igaz, hogy Horváth Iván opponensi levelében minden elismerése mellett joggal kérte számon Kecskeméti kandidátusi disszertációjának (*A régi magyar halotti beszéd eszmetörténeti helyzete*. Bp. 1996) több pontjával kapcsolatban Noam Chomskynak a karteziánus nyelvészetre vonatkozó nézeti ismeretét. Vö. CHOMSKY, NOAM: *Cartesian Linguistics: A Chapter in the History of Rationalist Thought*. New York 1966.

(17) KECSKEMÉTI GÁBOR: *A történeti kommunikációelmélet lehetőségei*. ItK, 1995, 561–576. old.

(18) A hermeneutikus szemiozis válogatott szakirodalmá: ECO, UMBERTO: *Two Models of Interpretation. Unlimited Semiosis and Drift: Pragmaticism vs. „Pragmatism”*. Limits of Interpretation, Bloomington 1990, 8–43. old.; *Aspekte der Hermetischen Semiose. Unbegrenzte Semiose und Abdriff*. Die Grenzen der Interpretation, München 1995, 59–135. és 425–441. old.; uő.: *Interpretation and History. Overinterpreting Texts*. Interpretation and Overinterpretation, Cambridge 1992, 23–66. old.; FEHÉR MÁRTA: *The 17th century crossroads of the mathematization of nature, Changing tools*, Bp. 1995,

1–24. old. MCLELLAND, JOHN: *Renaissance*. Encyclopedic Dictionary of Semiotics, gen. e. SEBEOK, THOMAS A. Berlin–New York–Amsterdam 1986, 807–13. old.; FOUCAULT, MICHEL: *The Order of Things*. New York 1990, 17–45. old.; ROSSI, PAOLO: *Clavis universails Arti mnemoniche e logica combinatoria da Lullo a Leibniz*. Milano–Napoli 1959; HALLYN, FERNAND: *The Semiosis of the World*. Poetic Structure of the World, New York 1993, 163–182. old.; VEDRINE, H.: *La nouvelle image du monde: De Nicolas de Cues Giordano Bruno*. La Philosophie du Monde Nouveau (XVie et XVIIe Siècles), ed. F. Châtelet, Paris 1972, 40–66. old. Alsted és a 17. századi lulizmus hazai recepciójának kutatásával magam is a kritikátörténeti kutatásokat szeretném támogatni, többek között a hermetikus szemiozis szerepével a korszak poétikátörténetében. Vö. SZENTPÉTERI MÁRTON: *Kombinatorikus technopaegnumok. Néhány „matematikai” eljárás Johann Heinrich Alsted poétikájában*. Iskolakultúra 1996. 5. sz., 32–43. old.; uő.: *A grammatika oktatásának kombinatorikus módszere Johann Heinrich Alsted gyulafehérvári rudimentáiban*. ItK, 1998 (megjelenés alatt); uő.: *Alsted. Az „ars combinatoria” a német professzor grammatikai, retorikai és poétikai tárgyú írásaiban*. MA-Szakdolgozat, ELTE BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, Bp. 1998. Néhány frissebb szöveg a képelméletekkel kapcsolatban: GYÖRGY PÉTER: *A kép és a szöveg (A Gutenberg-galaxis alkony)*. Imago, 1996. 1. sz., 109–115. old.; MITCHEL, W. J. T.: *Picture Theory*. Chicago–Longon 1994. Az Athaeum tematikus száma: *Kép-képiség*. 1993. 4. sz.

Szentpéteri Márton

Dujuszpi...

Nem a franglais honi megfelelőjén akarom szíjporkázóan köszörülni a nyelvemet. Bár megérdemelné a family-tip-shop, a team project és kedvencem, a drog-store. Hisz az ilyesmi a turistában azonnal a pidgin (primitív távol-keleti angol, a „business” rontott alakjából) – azaz a bakshees képzetét váltja ki. Egyébként ha jatt – Magyarországból végképp baksis-Magyarországgá züllünk – van esély rá – hagyjuk örökölni fiunknak, hogy a perzsa eredetű szó hosszú í-vel, baksisnak ejtendő, jobb turista füle úgy van szokva.

Mangolul?

De hagyom az erkölcsi dörgedelmet, an-nál inkább, mert gyerekkoromban magam is beszéltem mangolul. Focicsapatainkban center, half és bekk játszott, „taccs nincs, három korner tizenegyes”, s ha nem fociztunk, kovbojoztunk (egy ideig úgy hittem, ly-nal illik írni) handzsuppal (l. zsupp-zsupp).

Persze forgandó a szavak szerencséje. A half és a bekk kiveszett, a korner szilárd kövület (gondoljunk a „Három korner tizenegyes” közmondáshoz méltó, ősi felező nyolcasára), a center kikerült a focipályáról, akár a taccs, melynek elevenségét új idioma bizonyítja; a handzsuppot mély feledés feddi, a cowboyt is csak a magamfajta vén szivarok ejtik kovbojnak (ráadásul ly-nal).

Amióta az eszemet tudom, a nemzet többsége angolszász (vagy annak vélt) eszményeket imádott a divat minden lehetséges ol-tárán. Hiába erőlködött a felsőbbtség, a zenekarok bugivugi (később rock-and-roll) paródia ürügyén valódi bugivugit (rock-and-rollt) játszottak tomboló sikerrel. Később az egyetemisták farmerban jártak az ideológiai hatékonyság fokozása végett fölemelt számú marxizmus-leninizmus (deákul „hitbuzgalom”) órákra. A konszolidált Kádár-kormányzat pedig tartván magát az alapvető jelmondathoz („Szél ellen nem lehet, elvtársak”), egy idő múlva nem hadakozott a divat ellen. Hanem igyekezett befogni szelét (mely ellen nem lehet) a szocializmus vitorlájába. A KISZ-vezetők (tisztelet a csúcokra hízott-kopaszodott kivételnek) megnövesztették a hajukat és farmert húztak, a pol-beat súlyos mondanivalót vett pergő ritmusai szárnyára, megszületett a szocialista krimi és vesztér. (Ha a gazdagok még egy évtizedig meghitelezik azt a pár tucat milliárd dollárt, meglett volna a szocialista horror is.)

Bár hogy milyen szelet fogtak be kinek a vitorlájába... Akkor kellett volna, hogy a „szocialista” tábor odatartsa nyakát az erősebb kutyának, amikor az első magas elvtárs nem a Lomonoszovra protezsálta be a fiát, hanem a Yale-re.

Addigra már régen járták a Nyugatot a minden rendű-rangú magyar delegációk, a legfelsőtől (sőt, legfelsőbbtől) a műhelyszintűig. Olyannyira régen, hogy immár mint porladó múlttól, nevetve búcsúztak az első delegáció-típustól (elvtárs, szakember, elvtárs-a-BM-ből, tolmács). Addigra a második generációs elvtársnak diploma került a zsebébe, a külön BM-es pedig fölöslegessé vált. És a legtöbb delegáció vezetője azzal büszkélkedett, hogy a nyelvtant ugyan nem ismeri, „de azt az angolok sem igen, az amerikaiak meg pláne nem”. Viszont a „konyha-angol” remekül megy neki.

A konyha-angol, mint megismertem, vagy 300 szó egymás után rakosgatásából áll össze, miközben a beszélő a nyelvtant nem lábbal tiporja, hanem ignorálja. („Work you?”, „I work not” alakok ötletszerűen váltakoznak „Do you can to work?” ala-

kokkal.) Mármost a konyha-angol jobb a mangolnál, beszélője nem varrat bő nadrágot sarkantyús csizma helyett, eligazodik a városban, tán még fehér asztal mellett is elmókázik. Végül is nem tudhat az ember minden nyelven.

Nincs is baj addig, amíg saját zsebére utazik az utazó. Legföljebb megveszi a rak-táron pangó bővlit. Baj akkor van, ha a konyha-angollal fölszerelkezett úr közpénzen az országot képviseli.

Az angolok irigylésre méltóan udvariasak. De csak összerosolyognak a nyelvtan ignorálása hallatán. Például így: „Megjelent a Paki Who's Who. Mi a címe? Who Dat.” („Paki”: bevándorló, „Who Dat”: a Who's Who konyha-angolul.) A viccet mesélő kolléga nevetését korántsem a fajgyűlölet szülte, hanem az, hogy művelt angolnak a „konyha-angol” elképesztően groteszk.

A piacgazdaság mindent lefordít pénzre. A hazának fölösleges vagy káros, de másnak előnyös beruházás vagy termék lekötése: hazaárulás. Pici, de az, tulajdonképpen, de az. Efféle hazaárulásokokról hetenként számol be a világsajtó. Fontos tényező azonban az árfolyam. Hogy a más mennyiért veszi meg a tárgyaló hazafi árulását. Sajnos évtizedek óta az a helyzet, hogy amiért egy (mondjuk) franciának sarokházat kell adni, azért az olcsó tárgyalófélnek elegendő egy kvarcóra, egy üveg whisky, egy vacsora (megengedem, sztriptízes helyen).

De legalább magyarul.

„Inkább magyarul tanulna meg!” – hallottam nem egyszer.

Nem érthetetlen az óhaj. Elképesztő dolgokat hallani manapság, olyanoktól, akik többek között magyar nyelvtudásuk jogán húznak szép jövedelmet. „Leértékelték a forintot, amely kedvezni fog az exporttevékenységnek a fejlett országokba.” „Ez egy új technológia Angliából.” Henye indoeurópai többesek, hemzsegő határozatlan névelők, névmások, értelemzavaró hátracsapott határozók. A selejt bosszúja. A magyar-szakosok többsége évtizedek óta sikkesen lenézi a nyelvészetet; a nyelvtan pária az általános- és középiskolai tantárgyak között.

Tehát angol nyelvtanulás helyett tanuljunk meg mélyen magyarul? Úgy jutnánk leghamarabb baksis-Magyarországba. Ám az angol nyelvtanulást tisztességes anyanyelv-ismeretre alapozni nyereséges vállalkozás lenne.

Nyernénk például általános nyelvszemléletet. Megtanulnánk, hogy a nyelv mindig, mindenütt teljes, működő rendszer. (Az volt az Ómagyar Mária-siralom idején is, akkor is másként beszéltek Csikban, mint Budán.) Minden változata az emberi elmondandók teljességét (volt) képes kifejezni. Tehát „a régi nyelv” nem vala-vala-, „a vidéki nyelv” nem órra-möntöm-vóuna-zagyvalék.

Ha 18 éves korunkig méltó módon tanulnánk a magyar nyelvtant, az érettségizett állampolgár tudna beszélni – képes lenne értelmesen elmondani egy történetet –, írni használható kérvényt, önéletrajzot, levelet. Sőt, képes lenne fordítani, mert tudná, hogy minden nyelvnek más a logikája, tehát a magyarul kimódolt, majd angolra szótározott szöveg ugyanolyan csúf és használhatatlan, mint az angoltól szavanként magyarra átrakogatott.

Szégyellne továbbá olyasmit beszélni az érettségizett magyar állampolgár, hogy „az angolok úgysem ismerik a nyelvtant”, és nem büszkén, hanem sajnálattal közölné, hogy valamely nyelven csak konyhaszinten tud.

Angolul?

Angolul olvasni először Arany János tanult meg, azóta is felülmúlhatatlanul, beszélni azonban csak fia, László. Az első magyarországi angol tanszék 1924-ben nyílt a Pázmány Péter Tudományegyetemen, és bár eleinte eléggé harmatosan működött – higgyük el Szentkuthy Miklósnak –, hamarosan nagyszerű szakembereket nevelt. A magyar gimnazista 1939-ig nem tanult angolul, akkor kapták meg az ötödikesek Fest Sándor, Országh László és Szenczi Miklós Angol nyelvkönyvének első kötetét (a negyedik 1942-ben jött ki). A kurzust lihegve éltető német nyelvkönyvek sűrű csöcselékében magányos gentleman-ként hirdette ez a négy kötet – Bárcki Géza négy

citoyen-kötetével (1939–42) vállalva – az ember és a polgár jogait.

1948 szeptemberében azután betiltatott az angol nyelv. Azaz visszaszorult a Bölcsészkar tán kéttucatnyi tanára és diákja közé. Valamint a KGB berkeibe, ha hihetünk a Nyugaton elterjedt közhelynek (én Anthony Burgess Vallomásaiban olvastam). Nem tréfa, nyugati jólértesültek a feltűnően jó angol nyelvtudást évtizedeken át a KGB tisztí rangjával azonosították. Ugyane nyelvtudás teljes hiányát pedig a pártapparátusban viselt magas tisztséggel. Íme a konyha-angol tükröképeként a konyha-társadalomtudomány.

Mit szóltak volna e jólértesültek, ha ismerik nemzedékem legendás tanárát, András T. Lászlót? Akit huszoneves korában egy rádiós szereplése alapján saját állampolgárának vélt a brit követség; aki féléven át elemezte velünk a Macbeth mondatait; aki egy lengyel kollégájával óangol nyelven váltott magnetofon-leveleket.

Az angol nyelv – egyes gimnáziumokban és kísérleti jelleggel – 1955 szeptemberétől nyerte vissza jogait; a mi réal-osztályunk 1957 februárjában kezdte tanulni. Tanáraink mosolyogva mesélték, hogy a 30-as évek gyorstanfolyamai még „dze köp”-nek tanították a the cup kiejtését, mikor pedig az „dö kap”. Beh megdöbbentünk, angol szakos golyák, mikor az egyetemen – egy Cambridge-ben diákoskodott kolléga szájából – a „d” helyén rendre valami „v”-szerű hangot hallottunk! Mígnem András T. Lászlótól és az angyali türelmű Stephanides Károlynétól megtudtuk, hogy ő mondja jól.

Ötödévesként, majd hasonlóan vékonypénzű pályakezdőként jónéhány szabadegyetemi tanfolyamon tanítottam kezdő-középfaladó csoportokat. A 60-as évek elejétől szerény félévi díj fejében már az tanult angolul, aki kart. Sok hallgatót a vállalata fizetett be, s nem egy vállalat indított saját csoportot meghívott tanárral. (A tankönyvünket nehéz volna elfelejteni, annyi volt benne a faliújság, a munkaverseny meg a röpgyűlés.)

A tanulás óhajtott végcélja akkortájt a nyelvpótlékra jogosító állami nyelvvizsga volt. (Bizonyos beosztás fölött a nyelvpótlékot ennek híján is ki lehetett fizetni, amennyiben az illető elvtárs/elvtársnő „köztudottan”

jól beszélt valamely idegen nyelvet.) A feudális rendszerben feudális volt a vizsga is: bizonyos jelöltekért „leszóltak főntről”; korrupt vizsgáztatók felkészítő magánórákért zsebelték be mesés díjat; bosszúállók rossz napjukon kiszórták a fölkészült jelöltet is, teheték, a vizsgázónak nem voltak jogai a hatósággal szemben. A vizsgáztatók többsége persze becsülettel tette a dolgát, néha tán rá is mosolygott az izguló jelöltre.

Rég volt. A mai tankönyvek javát öröm lapozgatni is, mindhez jár hanganyag, néme-lyikhez video; a tanulás folyamatát nemzetközi tekintélyű, akár külföldi munkaválalásra jogosító vizsga-sor zárja.

Mindez azonban mit sem változtat a nyelvtanulás egyik fontos jellemzőjén. Tanulni általában öröm, de gyakran megaláz-
tatás is (csak a gyerek nem veszi észre, a kamasz pedig nemigen tudatosítja). Valame-lyik szabadegyetemi csoportom két felnőtt férfi hallgatója a második óra után félre-
vont: figyelnek, a lec-két megcsinálják, de ne szólítsam fel őket a többiek előtt, különben kimaradnak. Nem fogadhattam el az ut-
timátumot – kimarad-
tak. Pedig központi csoport volt, nem a kollégáik (beosztottaik) előtt égették volna magukat.

Jó, az a két úr dilettáns nyelvtanuló volt, lássunk egy profit. Az egyetem első éveiben rengeteg behozni valóm volt, egyik szótárfüzetet a másik után írtam tele. Ész-revettem egy idő múlva, hogy felét-har-madát rendre elfelejtem. Akkor az elfelej-tett szó mellé – magamat megregulázandó – nagy fekete pontot tettem. Előbb a szó-tárfüzetbe, majd magába a szótárba. Nos, volt olyan szó, amelyik mellé féléven be-lül négy fekete pont került. Nem tornyosult fölém pálcás tanbetyár, hogy vihogó tár-saim előtt megfenyítsem, mégis megalázó volt, hogy ennyire hülye vagyok.

Ezt az eleve adott megaláztatást legvégül a sikeres vizsga ellensúlyozza. Közben pe-dig a haladás érzete.

Két dologtól óvja meg a Jóisten a nyelv-tanulót. Az egyik a bármikor házhoz szala-dó magántanár, aki hetenként mérhető hala-dást produkál, és még leckét sem ad. Egy év múlva derül ki, hogy komoly pénz fejében a tanítvány legföljebb némi konyha-angolt szedett fel. A másik nagy garral hirdetett csodatanfolyam: pár hét alatt, fáradság nél-kül. A hamadik-hatodik hét végén kiderül, hogy a busás díjat lerótt hallgató nem tanult rendesen, örüljön, hogy a büntetést elenge-dik, ha beiratkozik az újabb kurzusra.

Aki meg akar tanulni bármely idegen nyelven, az nem ússza meg kemény mun-
ka nélkül. Vannak a
nyelvtanulásnak

*Az angolok irigylésre méltóan
udvariasak. De csak
összemosolyognak a nyelvtan
ignorálása hallatán. Például így:
„Megjelent a Paki Who's Who. Mi a
címe? Who Dat.” („Paki”: bevándorló,
„Who Dat”: a Who's Who konyha-
angolul.) A viccet mesélő kolléga
nevetését korántsem a fájgyűlölet
szülte, hanem az, hogy művelt
angolnak a „konyha-angol”
elképesztően groteszk.*

nyelvtanulásnak Mozartjai, gyakorib-bak is, mint a zene Egyetlenje, de a jóeszű átlag két-há-rom évi, heti hétórás összpontosított figyel-mű tanulással válthat-ja csak meg a tudást. A komoly bizonyít-ványt adó nyelvvisko-lák ebből nem is csi-nálnak titkot.

Feleségem féléven át tanított angolra be-vándorlókat a kalifor-niai Fresno-ban. A föl-

tételek egyértelműek: a szakképzetlen mun-kaerő jó esetben havi 1500 dollárt keres. Ha leteszi a hivatalos angol nyelvvizsgát, mehet szakképesítőre (ha nincs ösztöndíj, zsebből). De ha azt is sikerrel elvégzi, 6–7000 dollár-ra ugrik fel a havi keresete. Még senki sem firtatta, micsoda csonka demokrácia az, ame-lyik nem szervez ingyen szakképesítő tanfo-lyamokat kínaiul, spanyolul, lengyelül, ola-szul, vietnamiul, németül, hmongul, khmerül, magyarul. Majd ha az amerikaiak jönnek Budapestre munkát koldulni, fontolóra vehet-jük, követeljünk-e tőlük magyar nyelvvizsgát a szaktanfolyam előtt vagy sem.

Mindebből az következik, hogy a nemzet-közi nyelvvizsga nem vizsgázó-párti. A pénz

a piaccgazdaságban vigyáz magára: nem enged meg, hogy az adott keretszámnál (kvótánál) több külföldi csaphassa oda a bevándorlási tiszt elé a munkavállalásra képesítő bizonyítványt. Az ilyen vizsga szigorúan pártatlan – illetve vizsgáló-ellenes, ha másfelől nézzük. A tesztek egy része pusztán nehez, más részük fogós, sőt, beugratós, a vizsgaidő pedig könyörtelenül van kiszabva. Viszont aki ezt a vizsgát leteszi, jól megtanult angolul (de legalábbis vizsgázni).

Ahogy kellene?

1968 koranyarán remek karikatúra jelent meg a cseh, majd a magyar sajtóban. Nyomasztó szocio-klasszicista épület-kolosszus előtt két piciny pálcika-ember; szöveg: „Egyenlő félként fogunk tárgyalni.” Ves-sük ki pszichénkből a paranoiát, a fejlett piaccgazdaság felhőkarcolója kevésbé nyomasztó, s tán mi sem vagyunk annyira picinyek előtte. De lehetünk-e egyenlők?

Túl a csömörig ismételt teszteken, a trükkös hallgatási-visszamonddási gyakorlatokon: hogyan tanulhat meg a magyar úgy angolul, hogy egyenlő legyen? („Az olyan hajóra, melynek menetrendjén nincs ott Utópia szigete, nem érdemes felszállni” – felelem a becsmérő horkantásra Oscar Wilde-dal.)

Tehát? Tudjon a mi magyarunk valamit latinul. Egy kicsit. Ne mondja fel a „Beatus ille qui procul negotiis”-t. De legyen fogal-

ma róla, hogy a transfer-nek köze van a translate-hez, bár a fur-nek a late-hez nincs.

Tudjon az ó- és közé pangol egykori létezéséről. Egyszer életében olvassa el óangolul, mondjuk, a Miatyánk szövegét, meg tíz-húsz sor Chaucert.

Ismerje tūrhetően az angolszász országok földrajzát, és jól történelmüket, különösen Angliáét. Ez nemcsak elképesztően kínos leégésektől mentené meg: a társalgási-tárgyalási modorát tenné egyenrangúvá.

Olvasson el magyarul egy-két tucatszöveget angol alapkönyvet, mindenképp teljes műveket. Mondjuk öt Shakespeare-darabot (angolul pár sornál nem többet, de lászon eredeti szöveget), egy-két Shaw-t, O’Neillt, netán Beckettet. Olvassa el a teljes Gullivert, egyegy Fieldinget, Defoet, Austent, Thackerayt, Mark Twaint, Joyce-ot, két-három Dickenst; öt-hat verset Byrontól, Shelley-től, Keats-tól, Whitmantól, T. S. Eliottól.

Legyen tisztességes tudomása Anglia műemlékeiről, s legalább harangozni hallott légyen az angol-amerikai képzőművészet-ről, zenéről.

Igazán anyanyelvi fokon persze a hivatásos műfordító sem tanulhat meg angolul. Dehát magyarunknak a magyar az anyanyelve. Az angolt elegendő, ha a művelt külföldi szintjén, az önnön értékét ismerő polgár-arisztokrata szintjén tudja.

A gentleman szintjén.

Mesterházi Márton

Egy olasz nyelvészeti antológiáról

Köztudomású, hogy Magyarországon igen nehéz hozzájutni olasz szerzők műveihöz. Ismert, főleg egyetemisták körében, milyen nehéz az egyetemi órák anyagához magas színvonalú könyveket, jegyzeteket beszerezni. A *Fábián Zsuzsanna* szerkesztésében megjelent gyűjteményes kötet igényes válogatás korunk jelentős, olasz nyelvészettel foglalkozó szerzőinek műveiből. A felhasznált irodalom többsége, amelyeket az *Antológia* bemutat, ma már alaplűnek számít az olasz nyelvészet területén.

Ez egy olasz nyelvű, magas színvonalú egyetemi jegyzet, amelyet a szerkesztő beve-

zetésnek szán az olasz szemantika, lexikológia és lexikográfia világba. Kézikönyvekből és monográfiákból összeválogatott részletek teszik lehetővé, hogy az olvasók, elsősorban az olasz szakon tanuló első és másodéves hallgatók alapvető fontosságú információkhoz jussanak. Az Antológia elsődleges célja a bevezető szerint az, hogy minimálisan szükséges korpuszát adja azoknak a szövegeknek, amelyek a budapesti olasz nyelvi bölcsész-képzés keretében a második év végi alapvizsga letételéhez szükségesek. Az ELTE Olasz Tanszékén jelenleg heti egy órában, egy féléven keresztül folyik a szemantika, lexiko-